

Dávid Ferencz és kora.

(Folytatás.)

A kálvinista.

Az erdélyi reformáció lassan bontakozott ki a kezdetben támadt politikai s társadalmi zavarokból. Asszonyi szeszély, idegen uralom, nemzetiségi aspirációk gyötörték a vajudó magyar és protestáns gondolatot. A korszaknak e mozgalmas, sok szín- és fényárnyalatot tükröző képéből egy kis csoport bukkan elő; kevesen vannak, meglátszik rajtuk a gyakorlatlanság is, de lelkük a magyar hazáért dobog. Kezében a szent könyvvel, ajkán a magyarságért való imával lép be a történelembe e kis csoport bátor vezére: Dávid Ferencz. A messzi háttérben az ébredő kor hajnalsugarai harczeverő veteránokat ragyognak körül, kik között könnyes szemmel, bánatos lélekkel, de a jövőbe vetett törhetetlen bizalommal áll Erdélynek új fejedelme, az utolsó választott magyar király: János Zsigmond.

... Az első teendőkből János Zsigmond egészen anyja tervei szerint cselekedett. Értesítvén a portát szomorú gyászáról, tanítóját s tanácsosát, Csáky Mihályt Hagymási Kristóffal Bécsbe küldötte a Ferdinánddal megkezdett tárgyalások folytatására. Mig e követek sikertelenül fáradoztak, azalatt Dávid Ferencz Marosvásárhelyre, november 2-ra gyűlésre hívta a fejedelem birodalmában vele együtt érző papokat. A zsinat célja az erdélyi magyar nemzetiségű hívőknek a szász lutheránusoktól való teljesen független csoportosítása vala. Ezt kétféleképpen igyekeztek elérni: egyfelől szertartásbeli változtatásokkal, másfelől a biblia valódi értelmét inkább magában foglaló hitelvek által.

A római templomi ceremóniának legfontosabb része a mise volt, ennél fogva most annak még el nem törölt maradványait hagyták el. E tekintetben az előző évek is sokat tettek

úgy, hogy csak a térdhajtás és fennállás kiküszöbölése volt hátra. A mise elhagyása az oltárok pusztulását vonta maga után; a szertartás ezentul a szószék és prédikáció körül csoportosult. Szintén a külsőségekhez tartozott, de alkalmas átmenetelül szolgált a hitelvek reformjának megejtésére az, hogy az urvacsorában kovásztalan kenyér helyett közönséges kenyeret rendeltek el. A marosvásárhelyi zsinat végzése lényegileg nem tartalmazott ennél többet.¹

A szász orthodox lutheránusok gúnyos becsméréssel fogadták e sakramentárius hitvallást. Azt ugyan nem mondhatták róla, hogy kálvinista, hiszen hiányzott belőle a praedestinatio s a positiv egyházformula. Iratukra a kolozsvári, valamint „a biblia helyes értelmét tanító erdélyi és magyarországi“ papok nevében Dávid Ferencz válaszolt Defensio ezimen. Legfőbb bizonyítéka ez: „Az igazság nincs az emberekhez kötve, hanem Istennek szavához“. Hitük valódiságának megbizonyítása végett közös zsinat tartását sürgeti; egyben arra kéri a szász városok tanácsait, intsék papjaikat, hogy ne szitkozódva és epével vitatkozzanak!

A közös zsinat a fejedelem rendeletére 1560 január 10-én Meggyesen gyült össze, elnöke Hebler volt. A lutheristák előterjesztvén hitvallásukat, Dávid és Heltai szintén 9 pontban czáfolták azt, bemutatva ugyanakkor a mult év végén Kolozsváron szerkesztett s 15 pontból álló hitvallásukat is. A vitatkozás több napon keresztül huzódott anélkül, hogy egyezésre került volna a sor, sőt a mennyiben a gyűlés elnöke s többsége lutheránus volt, hivatkozva az 1545-iki szebeni végzésre, mely bizonyítja, hogy ők az ágostai Confessiót (Confessio Augustana, 1530) fogadták el, kijelentették, hogy a jövőben is ehhez tartják magukat s felszólították Dávid Ferenczéket, hogy ezt tegyék. Ha ettől vonakodnának, a törvényileg másodiknak elismert lutheránus egyházból mindenkori követőikkel együtt kizáratnak.

Kizáratnak? Ehhez három tényező szükséges: egyház, ítélőforum és elitelt. Volt-e ekkor Erdélyben szabályszerűen megalakult ágostai evangélikus egyház? Emlékeink alig terjeszkednek ki e kérdésre s így a megfejtésnél nagy nehézsé-

¹ *Jakab Elek*: Dávid Ferencz emléke. Pest, 1879. 47 l. (E könyv a reformáció korának még mindig eléggé nem méltányolt gazdag adattára).

gekkel kell megküzdeni. Az 1556-iki szászsebesi országgyűlés elhatározta az erdélyi róm. kath. püspökség vagyonának saecularizálását. Ezzel külsőleg maga a püspökség is megszűnt. Azonban hátra volt a püspökség alkotmánytényezői szerepének átruházása. 1557 februári partialis elrendelte, hogy a gyulafehérvári és monostori káptalanoknál azok, a kik nem egyházi, de világi kötelességek teljesítésével voltak megbizva, ezentul állami hivatalnokok legyenek s fizetésüket az államkincstárból vegyék föl. Minthogy azonban e hivatalnokok nem teljesíthettek püspöki functiót, ennek összes teendői — a felekezeties jelleg elhagyásával — magára a fejedelemre szállottak át. A taxa confirmationalis, a census cathedraticus az ő pénztárába folyt be. Mihelyt valamely hitvallást a törvényhozás követésre alkalmasnak ismert el, az ezen hitben egyesült lelkészek és hívők püspököt választhattak maguknak. A fejedelem nem korlátozta a szabad püspök- és papválasztási jogot, az ő kötelessége a megerősítésre szoritkozott. A megválasztott püspök papszentelő s rendeleteket kiadó hatalmát megválasztása után azonnal gyakorolhatta a nélkül, hogy erre a fejedelem megbizását megkapta volna; mint ezt Hebler példája igazolja. Vagyis a fejedelem kegyuri ténykedései voltak: hitvallásvédelem, püspök megerősítés, főfelügyelet s biráskodás. Lényegében e kötelességek így oszlottak meg: a hitvallások törvényileg való elismerésének joga az országgyűlésé, e törvényesítés alapján a hívőknek egyházzá való szervezése a fejedelem joga volt. Azonban a fejedelem csak adminisztráló feje vala a hívők gyülekezetének, nem egyszersmind az egyház megszemélyesítése is, a mi más szóval azt jelentette, hogy az egyház létele nem volt a fejedelem hitéhez, kedvezéséhez s ebből kifolyólag (egyoldalú) megerősítéséhez kötve. Ahhoz, hogy valamely hitfelekezet *autonom* egyházzá szervezkedjék, mely hívőire polgári kötelezettségeket is róhat: az országgyűlésnek ilyen irányú jóváhagyása szükségeltetett. Az ágostai hitvallásnak erdélyi követőit tehát sem Honterus Kirchenordnungja, sem Wiener, Hebler, Dávid vagy Alesius megválasztatása, illetőleg megerősítése nem kötelezte *autonom* jogú *lutheránus* egyházhoz tartozásra. Hogy egyik hitvallásnak a másik formájú hitvallás kizárása, eltörlése csak illuzórius ténykedése lehetett, az is mutatja, hogy az említett marosvásárhelyi zsinat határozatai ellen a fejedelem mindkét hitvallás követőitől elfogadta a főlebbezést.

Mielőtt fejedelmi elintézésre került a sor, Erdélyben s a németországi reformációban nagy változások történtek. Melancthon, érezvén utolsó órájának közeledését, felhagyott az élet haszontalan tépelődéseivel; barátai, kikkel együtt jelölte meg a hitjavítás célját és irányát, immár mind meghaltak, a kik pedig utánuk következtek, vagy nem tudva a tények okait, vagy nem akarva elismerni az úttörők érdemeit: zavaros összevisszaságban semmisíték meg a sok gyötrődéssel, még több küzdelemmel szerzett eredményeket. Aztán meg az ellenfél sem a régi többé. A protestantismus megszűnt egyetemes keresztény érdek lenni, önczélá változott s mint ilyen, semmit sem engedett saját elveiből. Megszűnt az őszinteség az egységre való igyekvésben. A vallás ürügygé változott, mely féltékenységet s személyes gyűlöletet rejtett magában és csak azért vette fel az adiaphorista, majorista stb. elnevezéseket, hogy ne kelljen valamennyit közös elnevezéssel a krisztusi szeretet, az igaz kereszténység ellenségeinek mondani.¹ Ez állandó tudáshatalmi versengés legsajnálatosabb pusztítást kétségtelenül az ifjú theologusok soraiban végzett. Crucigerus szomorúan írta: „Születik nálunk a hittudós, mint a gomba!” A protestáns elkeseredésnek mily nagy foka tudhatta kiváltani e lesújtó nyilatkozatot. Csoda-e, ha ily körülmények s a világ örökre elmulásának akkor napirenden levő gondolata kívánatosá tették Melancthonra nézve a halált? Nehány jó barát könnyehullása, minden rendkívülit különös érdeklődéssel körülzsongó kisvárosi érdeklődés jelölték 1560 április 19-én „Praeceptor Germaniae” halálát. Azok közt, kik a távolban is legőszintebben megsiratták néhai való jó Fülöp mestert, első volt Kálvin. Nem ismerjük a sorokat, melyekben barátja halálát elsiratta, azonban a veszteségen érzett nagy fájdalomra még egy év múlva is ily megható nyilatkozatot váltott ki tőle: „Téged szólítlak Filep barátom, ki közülünk Isten udvarában Krisztus mellé költöztél. Óh, hányszor mondad, fáradtan, csüggedő reménynyel borulva keblemre: ha én e dobogó szíven halhatnék meg! Mennyiszor vigasztaltalak, kérvén drága éltednek még hosszú munkaidőt, — hiszen a hívők zajgó táborában oly nagy szükség volt a te jóságos szeretetedre, elnéző feddésedre.”²

¹ *Nisard*: A renaissance és a reformatio, Bpest. 1875, 442 l.

² *Stähelin*: Johannes Calvinus, I. 253.—254 l.

Bezzeg más volt Németország gyásza! A frankfurti gyűlésnek (1558) Melanchton által készített egyeztető végzése ellen Frigyes herceg 1559-ben „weimari confutatio“ ezimen választ íratott theologusaival. E confutatio egyoldalúságaira a filippisták nevében Strigel Victorin mutatott rá. Bátor fölszólalását a herceg fogsággal sujtotta, honnan csak Melanchton halála után, tehát csak 1560 közepén szabadult ki. Az alkalmat felhasználandó, Flacius augusztus folyamán Weimarban vitára hívta Strigelt. Ez a theologus akribia ma semmi értékkel nem bír, gyakorlati következménye azonban akkor nagy volt: az előkelőbb egyetemeket a kryptokálvinista iránytól az orthodox lutheránizmus dogmáihaz esatolta. Az orthodox párt vezetősége főleg Jenában és Leipzigban lakott, a keresztényies egység érdekében egyezkedni akarók kevés számmal Wittenbergben, inkább Svájcban tartózkodtak. Ezek hitük foglalatjául még ez évben Corpus doctrinae christianae czimmel gyűjteményes munkát adtak ki; az ellenpártiak röpiratokkal védekeztek. Ez elszakadásról találóan jegyezte meg Stähelin, hogy a nem római katolikus kereszténység itt a theologusok és a hívők felekezetére oszlott. Ez elnevezést a valóság is igazolta, mert a „lutheránusok“ pártjával szemben a többiek nem sakramentáriusoknak, filippistáknak vagy kálvinistáknak nevezték magukat, hanem „református keresztényeknek“.¹ A reformáció eredeti célgondolata: a restitutio Christianismi annak a reformátornak sirján hajtott először virágokat, a ki nyolcz évvel ezelőtt elsőül üdvözölte Kálvint Serveto megégettése alkalmából.

Emlékezünk, hogy Dávid Ferenczék is református keresztényeknek nevezték magukat nemrégén.

János Zsigmond a meggyesi zsinatról hozzájuttatott felebezéseket elintézendő, azokat a novemberi partialis elé vitte Kolozsvárra. Azonban a felgyülemlett politikai veszedelmek nem engedték, hogy a vallásügygel hosszasan foglalkozzanak. Ferdinánd, miután a fejedelem követőitől nem tudta Erdélyt saját birtokául elkövetelni, felhagyott a további békés tárgyalásokkal s ha meg is vetette Castaldonak azon ajánlatát, hogy e területet orgyilkosságok megejtésével szerezze vissza: mohón kapott

¹ *Stähelin*: Johannes Calvinus, II. 232—233 l.

Forgách Ferencz propositioján. Forgách azt javasolta, hogy Ferdinánd segítsen vajdai méltóságra emelni Heraklides Jakobot, ezt a krétai származású kalandort; Heraklides aztán szépszerével elfoglalja Erdélyt. Ugy is lett. Heraklides 8000 forinttal s a további segedelem megígéréssel távozott. Lasky és Zay sereget toboroztak számára s a spanyolokból és magyarokból álló zsoldos hadat Székely Antal vezetésével útnak indították. Majd az erdélyi urak áttérítéséhez fogtak. Heraklides még nem foglalta el trónját, Balassa Menyhért és Patócsy nem esküdtek hűséget Ferdinándnak, midőn a legelszül áttértett Majláth Gábor az udvari zenemesterrel meg akarta gyilkoltatni a fejedelmet. E galád merénylet kudarcot vallott, de a rendeket annyira felizgatá, hogy az immár közszájon forgó veszedelmek ellen a novemberi részleges gyűlés hadfelkelést hirdetett. Az elkeseredést növelendő, a portai követ azt újságolta, hogy a szultán a kalandort hiveivel — köztük Sommer Jánossal — egyetemben kegyébe fogadta. Heraklides egy nappal hamarabb vette kézhez a török dárdát, a kitüntetés e jelvényét, hogysen János Zsigmond hivei hadfölkelést hirdetni Kolozsvárra gyűltek. Az ügyek ilyen állapota érthetővé teszi azt a közbeleegyezést, hogy a vallásügyeket egy erre a célra összeválogatott rendi bizottság a jövő év februárjában zsinaton elintézza.

Az újév a politika s a hitvallás dolgainak intézőit fölizgult várakozásban találta. Balassa Menyhért január 2-án nyíltan elpártolt s ezzel a régóta palástolt pártoskodás nyílt harezot provokált. Az első haditény győzelem volt, ha győzelemnek lehet nevezni egy sok halottal borított csatatér siri csöndjét. Balassa, Zay és Báthory Miklós nagy sereggel közeledtek elfoglalt váraik visszavételére. Mig eként borult az ég nyugat felől, Erdély keleti szélein a székely forrongás annyira lángra lobbant, hogy Báthory András január 27-én bizton irhatta Miksának: „A székelyek roppant adók által elnyomatván, kevés fáradsággal megnyerhetők“.

E zavaros napokban ült össze a megyyesi zsinat 1561 február 6-án. Elszül Dávidék terjesztették elő 15 pontból álló Confessiojukat, mit Heblerék több napon át igyekeztek megczáfolni s mikor vállalkozásuk kudarcot vallott, a lutheristák előadója hitezikkjeik 14 pontját a szószékből kihirdette s hogy ez edicatio érvényesebb legyen, minden pappal aláíratta. Az

orthodox lutheránusok confessioja ezuttal is sértő hangú volt; Dávid s Mélius épp úgy nem kiméltettek a nyílt vagy burkolt gúnytól, mint nem Kolozsvár vagy Debreczen. Azonban a Habsburg uralom kezdetében elbizakodott szászok ezuttal is csalódtak. Ha a hadadi (márcz. 4.) csata a fejedelmi sereg teljes vereségével is végződött, a félrevezetett porta, rájövén Ferdinánd alattomoságára, a budai basát s a füleki szandzsák-béget a már nagyon megnőtt Balassák letörésére s így az erdélyi zavarok lecsöndesítésére indította. A fölmentés szerencsével járt s a fejedelemnek nem maradt egyéb dolga, mint a lázongó székelyekkel elbánni. Miután előbb harcztéren vérükben elmarasztalá a hűtleneket, a június 20-iki segesvári gyűlésen törvényesített megtorló intézkedéseit. A főrangyak közül többen börtönbe vettek, az alsóbb rangyak megcsónkítottak vagy karóba huzattak, a köznép pedig elveszté kiváltságait, adó és tizedfizetésre köteleztetett.

János Zsigmond birodalmában tehát újra béke honolt. Mert a megyesi sikertelen vitatkozást az elnöklő rendek azzal zárták be, hogy mindkét párt foglalja végérvényüleg írásba ő hitét, a fejedelem e confessiokat majd elküldi megbirálás végett a jelesebb német egyetemeknek.

Természetesnek találjuk az elnökségnek ezt a határozatát, a vitatkozás annyira elméleti téren folyt, hogy az őszinte igazságérzet joggal utalta a felülbíralás illetékességét szakemberek elé. Azonban azt is el kell ismernünk, hogy a kiváncsi — tétélekbe foglalni hitüket — nem kis munkát rótt a vitatkozókra. Eddig elég volt, ha hitrendszerük egyes részeit taglalják; 1559-ben a vásárhelyi zsinat tisztán az urvacsorát vizsgálta, 1560-ban a megyesi zsinat Krisztusnak kettős természetét elemezte. Most csupán ennyi nem lehetett elég; egész hitrendszereket össze kellett foglalniok. A feladat nagy meggondolást igényelt; nem csupán azért, mert saját igazságuk forgott kockán, hanem mivel érezték, hogy e munkájuk a magyar egyház megalapozása vagy sirjának megásása lesz. Dávid Ferencz 1561 tavaszán Kolozsváron generalis zsinatot hívott össze s nem csupán a szűkebb értelemben vett erdélyi „református keresztény“ papokat invitálta meg, hanem Felső-Magyarország s az Alföld lelkészeit is. E gyűlés elnöke Kopácsi István sárospataki tanár volt. A tárgysorozatban először a már meg-

levő confessiokat vizsgálták felül. Az urvasoráról a marosvásárhelyi végzés így szólt: „Krisztus testében és vérében a hit által részesülünk, mely részesülés nem testi, hanem lelki, minthogy a hit, mely azt veszi, a léleké, nem pedig a testé; a jók is, miket az urvasora nyújt, mennyei és lelki jók“. Krisztusról a meggyesi zsinat értelmében vallják, hogy ő kezdetben valóságos ember volt, emberré született, mint ember élt, szenvedett s halt meg; halálából föltámadván, isteni természetet vett magára s mint ilyen, a mennyországban Isten jobbán foglalta el örök helyét, a földön csak lelke és istensége által munkál. Következésképp az urvasorában is csak lelkével, azaz istenségével van jelen. Új rész volt confessiojukban a praedestinatio befoglalása, mert a dogmatikának ez a része különösebben még egyszer sem került előtérbe. Általánosságban azonban ismerték, hiszen Augustinus, Huss, Wicleff, Wald, majd Luther s Zwingli is tanították, ha nem is elég pontosan meghatározott alakban. Egyelőre aligha megütözköztek rajta. A praedestinatio a bűnösség felfogásának egyik cardinalis tételén alapszik: Ha az ember annyira bűnös, hogy csak Krisztus tudhatta megváltani, saját maga nem, Krisztus azonban tényleg megváltotta az emberiség bűneit, igen természetes, hogy minden ember, ki a Krisztus halála, helyesebben — a megváltás után születik, még mielőtt bármit cselekedett volna, már részesült a kegyelemben. Ennélfogva Krisztus halála által az emberiség Istennek, mint teremőnek, föltétlen hatalmába került. Ám a teremő jól tudja, hogy az általa teremtett lelkek minő tulajdonsággal vannak megáldva, következésképp a teremtés első momentumakor bizonyos a felől, hogy ki fog jót és ki fog rosszat cselekedni világi életében. A megszületendő gyermek már a fogamzaskor el van rendelve üdvezülni vagy elkárhozni. A bűn és bűnbocsánatról való lutheri és filippista tanítás többékevésbé természetesnek találhatta Kálvinnak e fejtegetését. Majd látni fogjuk, mint esik el maga-magától az előre elrendeltségnek e tanítása a Krisztusról való nézetek módosulásával.

Mondottuk, hogy a meggyesi zsinat elnöksége elhatározta külföldre küldeni e tételeket. A megoldásnak e módozatát mindkét párt örömmel fogadta, a hely megválasztására azonban Dávidék megjegyezték, hogy ők nem az orthodox lutheránus Wittenberget, hanem a reformált Genfét ismerik el jogos itélő

forumul. E kijelentéshez alkalmazkodni annyi lett volna, mint semmit sem tenni, minthogy Genf és Wittenberg a köztudat szerint is éles ellentétben volt a dogmákat illetőleg. A confessiokat csak a németországi egyetemeknek küldötték el. E tény, valamint az, hogy az előreláthatólag hosszabb ideig tartó vitatkozásokon a távolabb vidékeken lakó papoknak képviselő útján való részvétele biztosítva legyen, az alföldi lelkészeket arra indította, hogy külön püspökség alatt szervezkedjenek. Superintendensül még ez év őszén Melius Juhász Pétert választották meg. E választásnak, illetőleg az általa megnyilvánult tömörülésnek más okai is voltak. Egyik a török mozgolódás. „A dühös török helységünkbe betört és megakasztotta munkálkodásunkat“ — írja ez időben Melius. „A ti várostok és respublicatok ez mostani időben minden hatalmasoknak mely igen lábotok alatt vagyon és mely igen s mennyi felől való sok inségekkel nyomorgattatik“ — tette hozzá Huszár Gál kassai pap. Másik Arany Tamás arianismusa volt. Arany szemben Melius és Dávid hitével azt hirdette, hogy Krisztus nem Isten s ennek bizonyítására ismételte Stancaró tételeit; hogy a bűn létezésének Isten az oka, mivel minden a mi van és történik, Isten akaratából van és történik. Mind e bajokat túlhaladta az a veszedelem, mely előjeleiben régóta mutatkozott s most már a maga valóságában is látható lett: a római katolikus reactio.

A Luther támasztotta s azóta állandóan fejlődő protestantismus idő haladtával létében kezdette veszélyeztetni a római katolikus egyházat. A mysticismust észszerűbb hit, a vagyongazdagságot apostoli egyszerűség, a sok-sok papi rendfokozatot az egyenlő szolgálatú papság váltotta fel. Ám, csak kevés helyen vették észre, hogy a római egyház létezésének főereje alkotmánytényezői szerepében gyökerezik s ha a mohácsi vész sírba döntötte is a klerus színe-javát, a papok hiánya még nem egyszersmind az egyház vesztét jelentette. Erdély a reformatioval egyszerre alakult önálló nemzeti fejedelemséggé, következőleg alkotmánya is akként módosult, hogy a papság mint rend nem kapott szerepet a politikában. Azonban Magyarországon, illetve a királyi területeken az eredeti magyar alkotmány volt érvényben. A mikor tehát a pápai szervezet megtette első intézkedését régi hatalmának visszaszerzésére, legfőképpen e biztosított jogokat vette igénybe. Könnyű volt ezt tennie, hiszen

I. Ferdinánd volt az, ki Bécsben 1551-ben megteremtette a jezsuita kollegiumot, ő vitte e térítő szerzetrendet 1556-ban az osztrák tartományokon keresztül Prágába s ő segítette Magyarországba is. Hazánkban az uralkodói intentionak legkészségesebb, egyben legállhatatosabb végrehajtója Oláh Miklós primás, esztergomi érsek volt. Vele kezdődik a római katolikus reactio. 1560 április 10.-én Ferdinándtól parancsot eszközölt ki, mely szerint mindazon egyházi javak, melyeket az uralkodó bármi czimen, bármely világi személynek adományozott, azonnal adasának vissza eredeti tulajdonosának, az egyháznak. Ez volt a hatalmi harez ultimatum. Sorra következtek a riadók is. 13 nap mulva Nagyszombatban zsinatot tartott, melyen egyházuk törvényes hitelveit olvastatta fel. Még az év folyamán pedig ugyan e városban épületet készíttetett, melybe 1561 elején Bécsből érkezett jezsuitákat szállásolt. Mikor ennyivel elkészült, újabb rendeletet adatott ki az uralkodóval, a mely a császári és királyi hadseregben szolgáló protestáns hitű katonákat visszakényszeríti a római egyházba. Ez utóbbi rendelet érthető módon ellenkezést szült. Eger völgye nyílt lázadást helyezett kilátásba. Oláh kapott az alkalmon s a protestáns papokat az uralkodói tekintély ellen lázítókul, a vonakodókat pedig lázadókul bevádolta Ferdinándnál. A reá következő császári rendelet ellen védekezni összegyűlt az egész protestáns papság. Három helyen tartottak ez ügyben zsinatot s elhatározták, hogy hitelveiket, részletes pontossággal kifejtve, elküldik a felséges uralkodónak, hadd lássa, hogy az ő hitszövetségük nem rebellio, összeesküvést tervezni nincs szándékukban, pusztán evangeliumi igaz hitük ápolása végett tömörültek. Az alföldi papság Melius és Szegedi Gergely elnöklésével Debreczenben, az erdélyiek Dávid Ferenczcel és Czeglédi Györggyel élükön Nagyváradon tanácskoztak. Végzéseiket Melius, Czeglédi és Szegedi könyvalakban kinyomtatták s az egyik formatumot „az egész lovas és gyalog sereg s Eger városának nemes és nem nemes lakossága“ nevében készített Előbeszéddel ellátva, Confessio Catholica czimen Ferdinándnak küldötték. A másik formatum, a Dereczeni Hitvallás, a magyarországi kálvinista egyháznak lett első szervező irata.

János Zsigmond nem szívesen látta a kálvinista felekezet erősödését; birodalmának csak imént szerzett belső békójét a vallásforrongás bizonyára meg fogja zavarni, ha nem gondos-

kodik annak kellő időben való elfojtásáról. Ezért, a midőn a Csáky Mihály által ajánlott egyetemeknek megküldötte, egyszerűsmind levelet iratott a szász választófejedelemnek. E levél, ha különben kétség fért volna az egyetemek nézetéhez, „az átkos sakramentariusok“-ról szóló kifejezésével félreérthetetlenül megmutatta, minők legyenek a válaszok. 1562 elején érkeztek meg a német egyetemek válaszai. Nem is annyira válaszok, mint inkább kérő levelek a fejedelemhez s Csákyhoz, hogy vegyék pártfogásba az egyedüli igaz lutheránus egyházat. Márczius 8-án Szebenben publikáltattak a levelek az ágostai Confessio s több symbolikus könyv idevágó részével. Miután itt Heblerék állításaikat újból felülvizsgálták, kijelentették: „e hitzikkektől el nem távoznak soha“. Mindezek ellenére — írja Haner — a lutheranus vallásról sok székely és magyar ment át Kálvin hitére. A fejedelem november 22.-ki rendeletének bizonyosága szerint pedig: a szász eccléssiak közül is némelyek a wittenbergi egyháznak eddig Erdélyben is hiven és botrány nélkül megtartott tanait és szertartásait újakkal eserélték fel.

Lehetetlen észre nem vennünk azt a sietős munkát, melylyel Melius és Dávid a magyarországi és erdélyi kálvinista egyházat felépíteni igyekezett. Melius indítványára a felsőmagyarországi lelkészek még ez év végén Tarczalon gyülekeztek s miután maguk is megszövegezték hitvallásukat, kijelentették, hogy Bezának Genfi Vallástételét, melyet Melius éppen az imént fordított magyarra, egész terjedelmében elfogadják. Az új év első napjaiban Dávid Ferencz hívott össze Tordára egyetemes zsinatot. Dávidnak nagy oka volt tömöríteni hiveit s azok támogatásáról, hűségéről föltétlen bizonyosságot szerezni. Hiszen a mióta kálvinista lett, kiesett a fejedelem s kancellárja kegyéből. Láttuk, hogy Csáky Mihály s az akkor még trónörökös János Zsigmond pártfogása juttatta a magyar hitű lutheristák vezetőjévé, nemesak, de oly jelentős politikai párt iránytadó tényezőjévé, mely hivatva volt Izabella szász-német-barát politikáját megtörni. Küldetésében sikerrel járt el: superintendenség lett jutalma. Később újra politikai s társadalmi körülmények, noha most már theologiai speculatiokkal átszöve, vezették a sakramentáriusok közé. Csáky s a fejedelmi udvar más kiválóságai, a lutheri hitnek buzgó őrei, rosszalásukat fejezték ki e hitfelekezet-változtatáson. Ez más szóval annyit is

jelentett, hogy többé nem fogják támogatni törekvéseiben. Dávidnak s vele együtt barátainak éreznie kellett e magukra hagyottságot. Bár előbb kezdett munkához s tulajdonképpen az ő személyében összpontosultak a reformmozgalom összes ágai, attól a percztől kezdve, hogy Balassa Menyhért 1562 január elején Ferdinándhoz pártolt s ez által a tiszai részek — saját nyomoruságukra ugyan — némiképpen kiszabadultak a fejedelem közvetlen hatalmi köréből: Melius lett a kálvinista protestánsok vezetője. Noha a hitújításra nézve e helyzet nem jelentett veszedelmet, Dávidot ambitioja joggal ösztönözte újólaj vezetőtekintély szerzésre. Az 1563. január elején Tordán összegyűlt congregatio tehát nem csupán a reformátusoknak, de magának Dávidnak is személyes ügye volt. Ez magyarázza meg annak messze kiható fontosságát. Haner följegyezte, hogy minden addigi s azután zsinat között a tordai alkalmával esett legnagyobb csapás a Luthert követőkön Erdélyben. Hatása nem került el János Zsigmondot sem, ki ha egyelőre nem is ment tovább, de április 27-én Brassóban lutheri értelemben vett — most először — urvacsorát s további rokonszenvének biztos jelt adandó, ugyane napon Alesius Dénest udvari papjául nevezte ki, április végén vagy május elején pedig már mint az erdélyi ekklezsiák superintendensét jutalmazza meg adománylevelével. Mennyi része volt Dávidnak a fejedelem áttérítésében, azt a mondottak miatt bajos megállapítanunk; valószínű, hogy Csáky Mihályé az érdem nagy része. Érdem? Hát ehhez sok szó férhet. Emlékezzünk, hogy Izabella élete utolsó idejében tárgyalásokat kezdett Ferdinánddal, melyek czélja egyfelől Erdélynek császári királyi kézbe juttatása s ez által — remélhetőleg — állandó béke biztosítása, másfelől János Zsigmondnak Habsburg-lány megszerzése volt. A tárgyalásoknak — melyeket Izabella halála miatt fia fejezett be — akkor lett annyi eredménye, hogy néhány hónapra fegyverszünetet kötöttek s kölcsönösen megengedték, hogy az erdélyi kalmárok a bécsiakkal háborítatlanul kereskedhessenek. A végső czél megvalósítását azonban a fejedelemnek Ferdinánd előtt tulzottnak látszó követelése, mint a király czim, no meg a feleség kérés, gátolták. A megindított actiot Balassa és Heraklides fondorlatai ugyan egy időre megszakították s úgy tünt fel, mintha Ferdinánd többé nem szorulna egyezkedésre, mert hatalma a hozzájárto-

lások által napról-napra növekedett; azonban a török közbelépése mindent visszaterelt a régi útra. S a mikor a Ferdinánddal kötött hadadi fegyverszünet után (1562 ápr. 12) János Zsigmondnak sikerült a lázadó székelyeket leverni s diplomáciai úton Heraklides bukását előkészíteni, Ferdinánd is átlátta, hogy legjobb lesz, ha Erdélynek birodalmához csatolását békés megegyezés által kíséri meg.

A szándék megvalósítását egyenesen a végső célon kezdeni a török miatt lehetetlen volt. Ezért először a határkiigazítások kerültek sorra, a mit nyolcz évre szóló békekötés előzött meg, majd a június 6—13-ig tartó tordai országgyűlésnek az az óhajtása követett, vajha a már 1559-ben tervezett házasság megvalósulása által János Zsigmondnak sikerülne rokoni kötelekbe lépni Ferdinánddal. Eképpen a császár s a fejedelem egyszerre kezdettek a békességhez: csakhogy céljaik között némi eltérések voltak. János Zsigmond kezdetben egészen elfogadta anyja tervét, mely szerint azért, hogy véget vessen az örökös háborúskodásnak, hajlandó elismerni a Habsburg protektorátust; hogy pedig ez az ő személyére ne jelenthessen valamelyes degradatiót, biztosítékul házasság útján tagja akar lenni az uralkodó dynastiának. Most azonban oda módosította tervét — s itt nincs okunk kétségbe vonni a rendek fölfogásának megnyilatkozását —, hogy nem mond le atyai birtok- s hatalomörökségéről, ellenkezőleg, mint király, tehát mint egyenlő fél áll Ferdinánd elé; azt akarja, hogy birodalmának az utóbbi időben megesorbult határai eredeti épségükbe álltassanak vissza, ő Magyarország választott királyául ismertessék el s végül, hogy Habsburg lányt kapjon feleségül. Alig fogalmazták meg e kívánásokat, somlyói Báthory István ünnepélyes követség élén Bécsbe vitte azokat. A deputatio vezetője diplomatikusan volt megválasztva. Báthory éppen 30 éves, vagyonánál s rokoni összeköttetéseinél fogva egyik legtekintélyesebb tanácsúr volt Erdélyben, eddigelé lehetőleg semmifele ügyben nem exponálta magát, tehát pártállása miatt nem lehetett neheztelni reá, mindenkifölött pedig buzgó római hitű, ki saját későbbi nyilatkozatai szerint mindenkor fájdalommal látta ősei egyházának romlását. Valóban, nem rajta mult, hogy küldetése sikertelen maradt. Az elvi ellentétekre főnnebb utaltunk, most csak azt említjük meg, hogy Báthory elindulása napján vagy azelőtt

valamivel, de még az országgyűlésen a székelyek közt levő római katólikus és protestáns egyenetlenségek megszüntetése végett elrendelték, hogy mindenik felekezet szabadon gyakorolja a maga vallását; minthogy pedig templom csak egy volt, meghatározták, hogy midőn az egyik felekezet istentiszteletet tart, azt várja meg a másik s csak ha ez elhagyta az egyházat, akkor menjen be a másik fél. János Zsigmond rosszul számított, ha azt hitte, hogy Ferdinánd mit sem tud Erdély házi ügyeiről, milyennek első sorban a vallásügyet tekintették; nem volt kevésbé hibás számítás az sem, hogy ha Ferdinánd értesül a fejedelem protestáns hitéről s a protestánsoknak adott újabb és újabb kedvezésekről, azért feleségül adja valamelyik leányát János Zsigmondhoz. Báthory előre láthatta a nehézségeket, vagy ha nem, hát Bécsbe való érkezése után biztosan meggyőződhetett azokról. Nem is késett gyors futárral értesíteni a fejedelmet. Erdélyben nagy megütközést keltett a kudarcz hire, Báthory ügyetlenségének tulajdonítottak mindent. Ezért a milyen hamar csak lehetett, útnak indították az alig néhány hónap óta Erdélyben tartózkodó Blandratát, hadd igazítsa helyre a jószándékot. Hiszen világlátott ember, sok nyelven tud beszélni, mindenhez ért s ezenfelül hajlékony modorú. Azonban utasításul adták, hogy Báthory tekintélyének megóvása végett inkább tanácsokkal szolgáljon s ellenőrizze a pertraktákat, mint maga is belevegyüljön. Csakhogy itt megint megbicsaklott a rendek számítása: a császár nem ért rá az ő dolgukkal foglalkozni, mert sokkal fontosabb teendő várta. Ferdinánd, erejét hanyatlani érezvén, még életében rendezni akarta a trónutódlást s ezért 1563 szept. 7-én fiát, Miksát, Pozsonyban magyar királylyá koronáztatta. Az ünnepség előkészítése minden idejét lefoglalta; gondosságában annyira kicsinyeskedő volt, hogy „a követelőző fejedelem követét“ mint nem föltétlen alattvalót, nem bocsáttatta a koronázáshoz s Báthorynak Nagyszombatban kellett várakoznia. Nem tudjuk, vajjon kinek az utasítására vagy tanácsára választotta Báthory éppen e várost, de úgy tetszik, Oláh Miklós meghívása s Báthorynak személyes vonzalma a római katólikus egyház legújabb magyar telepítvényéhez, a jezsuitákhoz, e dologban figyelmet érdemlő körülmény. A koronázás után sor került az erdélyi ügyekre is, most már több kedvező jel között. Hiszen Ferdinánd immár csak fél hatalommal egyezkedhetett, a másik

úr ez ügyben az új magyar király, Miksa volt, kinek protészta-
táns érzelmei köztudomásuak valának. Az egyezkedés ered-
ménynyel járt s a következő pontokban állapodtak meg: János
Zsigmond a királyn kívül azt a ezimet használhatja, a melyik
tetszik; övé Magyarország a Tiszáig s feleségül kapja Ferdi-
nánd legkisebbik lányát, Johannát. A követek erre haza távoztak.
A megelőzőleg kapott rosz hírek után e siker jóleső érzéssel
töltötte el a fejedelmet, ki nem is késett érette Báthorynak is,
de főképpen Blandratának háláját, elismerését kifejezni.

. . . Az eseményeket saját ezéljaira bölesen felhasználni
tudó Blandrata így lett Báthory Istvánnak barátja s a fejedele-
lemnek grata personaja . . .

János Zsigmond az 1564. jan. 2—26-iki segesvári ország-
gyűlésen adta a rendek tudomására Báthory és Blandrata kül-
detésének eredményét. A rendek nagy örömmel fogadták a
hallottakat, hiszen már mind belefáradtak a harciba. Igaz, nagy
jelentőségű ténynek látszott előttük is az önálló és független
Erdély sértetlen megóvása, de hát mit ért mindez, ha a veté-
seket mindig a hadak taposták le, ha eső helyett magyar vér
áztatta a földet, ha szabadságukra büszke féltékenységükben
valamennyiüknek el kell pusztulniok . . . Békés Gáspár tervében
elméletileg ugyan semmi kivetni való nem volt, de a gyakorlati
megvalósításnak — Erdélyt egyesíteni északkeleti Magyaror-
szággal, melyet a nagyváradi béke 1538-ban Szapolyai János-
nak juttatott — két nagy akadályja vala: egyik a magyarországi
urak örökös villongása, róluk sohasem lehetett tudni, valójában
kinek a hivei; a másik a Habsburgoknak az övéknél kétség-
telenül nagyobb ereje. A körülményeket higgadtan megfontoló
politikus tehát nem akarhatta Magyarországot Erdély supre-
mátiája alatt egyesíteni. Mihelyt erről kétségtelen bizonyos-
sággal meggyőződött, Békés Gáspár lett leghűbb ápolója a
Ferdinánddal való kiegyezés szándékának. Kora — ekkor 44
éves volt —, Petrovics után örökölt nagy vagyona, személyes
tulajdonságai őt avatták az egyezkedő politikai párt vezérévé
s csakugyan azt látjuk, hogy mihelyt a béke gondolata fel-
szinre került, ő állandóan mellette volt. Ez emelte őt Erdély
leg hatalmasabb urává és ez sujtotta poriba le . . .

(Folytatása következik.)

DR. BORBÉLY ISTVÁN.

Dávid Ferencz emléke.

(Óda.)¹

Élet a sorsom. Millió csatornán
Arany sugárba', vérbe' áradó;
Jövőre múltra üdvöt-álmot szórván,
A pillanatban örökkévaló.
S mit századoknak vél a törpe ember,
— A földi pályát futva türelemmel —
Csak lábaimnak egy-egy nyomdoka:
Rövidke nappal, hosszú éjszaka.

Ébredj, fiam! — Az ősök pitvarából
Siess útadra, mint egy férfiú;
A hajnal-égen üstökös világol . . .
Siess! — a földön dúl a háború.
Egyik kezedben villogtatva kardod,
Másikba' meg az olajágot tartod.
Illik terád e hősi vértet:
Dicsőség-haszon? — mit is kérdezed!

Isten nevében! -- törj előre, bátran:
Az ő Igéje zengjen ajkadon,
És gyujts világot, szerte a hazában,
A bemohosult omladékokon.
Isten nevében! --- tette kész a szándék --
Jutalma: drága, mennyei ajándék,
A hit — szívünkkel a mely egybeforrt,
A mely örömbe'-búba', ránk hajolt.

¹ Elmondta szerző Déva várában, az 1910 augusztus 23.-án tartott emlékünnepevényen.